

УДК 378+316.6

DOI: 10.30857/2413-0117.2021.1.1

Валентина В. Яценко

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, Україна*

ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВАРІАТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено актуальним питанням, пов'язаним з проблематикою соціальної відповідальності в системі вищої освіти, які останніми роками стали предметом широкого обговорення як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Інтерпретація ролі соціальної відповідальності як соціально-економічного інституту та фактора стійкого розвитку, як окремої організації, так і економіки й суспільства загалом, дозволяє інакше поглянути на сам феномен соціальної відповідальності і його ролі в забезпеченні сталого розвитку. Гіпотезою дослідження є твердження, що формування теоретичних основ соціальної відповідальності закладів вищої освіти, відповідної системи понять, визначення принципів і факторів їх сталого розвитку мають сприяти усуненню концептуальних проблем і протиріч, що виникають у процесі інтеграції принципів соціальної відповідальності в діяльність вищої школи. Визначено етапи еволюції концепції соціальної відповідальності (виникнення передумов; зародження концепції; формування класичних підходів; розвиток стейкхолдерського підходу; формування підходу корпоративної соціальної сприйнятливості; виникнення сучасних підходів до соціальної відповідальності в рамках сталого розвитку), а також представлено етапи еволюції концепції сталого розвитку (зародження, формування теоретичних основ і систематизації). Виявлено домінуючі підходи до трактування соціальної відповідальності, зокрема, еколого-системний, кластерний, макро- і мікропідходи, триєдиний (комплексний) підхід і сталий розвиток організації. Доведено, що ці підходи можуть бути асоційовані з проблематикою соціальної відповідальності (свідома економіка (conscience economy), соціальна економіка (social economy), концепція спільних цінностей (a shared value concept), свідомий капіталізм (conscious capitalism), позитивна економіка (positive economics) тощо, особливості яких доцільно врахувати в побудові концепції соціальної відповідальності закладів вищої освіти.

Ключові слова: соціальна відповідальність; заклад вищої освіти; сталий розвиток.

Валентина В. Яценко

*Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»
Харьковского областного совета, Украина*

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ВАРИАТИВНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Статья посвящена актуальным вопросам, связанным с проблематикой социальной ответственности в системе высшего образования, которые в последние годы стали предметом широкого обсуждения как на национальном, так и на наднациональном уровнях. Интерпретация роли социальной ответственности как социально-экономического института и фактора устойчивого развития, как отдельной организации, так и экономики и общества в целом, позволяет иначе взглянуть на сам феномен социальной ответственности и его роль в обеспечении устойчивого развития. Гипотезой исследования является утверждение, что формирование теоретических основ социальной ответственности высших учебных заведений, соответствующей системы понятий, определение принципов и факторов их устойчивого развития должно способствовать устранению концептуальных проблем и противоречий, возникающих в процессе интеграции принципов социальной ответственности в деятельность высшей школы. Определены этапы эволюции концепции социальной ответственности (возникновение предпосылок; зарождение концепции;

формирование классических подходов; развитие стейкхолдерского подхода; формирование подхода корпоративной социальной восприимчивости; возникновение современных подходов к социальной ответственности в рамках устойчивого развития), а также представлены этапы эволюции концепции устойчивого развития (зарождение, формирование теоретических основ и систематизация). Обнаружены доминирующие подходы к трактовке социальной ответственности (эколого-системный, кластерный, макро- и микроподходы, триединый (комплексный) подход и устойчивое развитие организации). Доказано, что эти подходы можно ассоциировать с проблематикой социальной ответственности (сознательная экономика (*conscience economy*), социальная экономика (*social economy*), концепция общих ценностей (*a shared value concept*), сознательный капитализм (*conscious capitalism*), позитивная экономика (*positive economics*), особенности которых можно учесть в построении концепции социальной ответственности высших учебных заведений.

Ключевые слова: социальная ответственность; учреждение высшего образования; устойчивое развитие.

Valentyna V. Yatsenko

***Municipal establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy"
of the Kharkiv Regional Council, Ukraine***

THEORETICAL INTERPRETATION OF THE VARIABILITY IN BUILDING SOCIAL RESPONSIBILITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article discusses the contemporary issues of social responsibility in the higher education system which in recent years have been the subject of considerable debate at both national and supranational levels. The interpretation of a role of social responsibility as social and economic institute and as a factor of sustainable development of a particular organization as well as the economy and society overall provides a different perspective on the social responsibility phenomenon and its role in ensuring sustainability. The research hypothesis is the statement that building theoretical foundations of social responsibility in higher education institutions, constructing the respective conceptual framework and defining principles and factors of sustainable development should contribute to eliminate conceptual controversy and contradictions arising in the process of integrating the social responsibility paradigm in higher education. The study presents the evolution stages of a social responsibility concept which are the historical background; the concept genesis; the emergence of classical approaches; the evolution of a stakeholder approach; shaping of corporate social responsiveness, and the emergence of modern approaches to social responsibility in the frameworks of sustainable development. The evolution of the sustainable development concept has also been provided revealing its genesis, theoretical foundations and the taxonomy. Apart from the above, the findings have identified dominant approaches to interpret the notion of social responsibility, in particular, a systemic environmental approach, a cluster approach, macro- and microperspectives, a three-pronged (integrated) approach and organizational sustainability approach were described. It is argued that these approaches are embedded into social responsibility (conscientious economy, social economy, a shared value concept, conscious capitalism, positive economics, etc.) and their specifics should be considered while building a social responsibility framework in higher education institutions.

Keywords: social responsibility; higher education institution; sustainable development.

Постановка проблеми. Розвиток соціально-економічних відносин в Україні призводить до необхідності адаптації функціонування закладів вищої освіти (ЗВО) до сучасних умов господарювання. Діяльність будь-якого ЗВО спирається на готовність суспільства до розвитку такого роду діяльності. Для того щоб мати постійну громадську підтримку, ЗВО необхідно

проводити певні соціальні заходи (фінансування благодійних проєктів, соціальний захист працівників, турбота про екологічну ситуацію), а також інформувати про таку діяльність суспільство, тим самим підкреслюючи свою соціальну значимість.

Підвищений інтерес суспільства до соціальної відповідальності організацій характеризується тим фактом, що за станом на 1.01.2021 року опубліковано понад 1000 соціальних звітів. Слід зазначити тенденцію збільшення кількості оприлюднених соціальних звітів на 13,37% за останні два роки. Досягнення балансу економічних і соціальних цілей ЗВО є основою, на якій базується процес розвитку соціально орієнтованої економіки в цілому і соціальної відповідальності вищої школи зокрема. Ця проблема повинна розглядатися з позицій вдосконалення як напрямків соціальної відповідальності, так і їх інформаційного забезпечення для підвищення результативності діяльності організацій вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та невирішена частина проблеми. Найбільший внесок в розвиток концепції соціальної відповідальності та пов'язаних з нею концепцій (концепції корпоративної соціальної сприйнятливості, концепції корпоративної соціальної діяльності, концепції спільних цінностей) внесли роботи П. Друкер [1], Е. Шайн [2] Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Д. Лэмпел [3], Г. Боуен [4], К. Девіс [5], С. Велтон [6], М. Фрідман [7], Л. Престон, Дж. Пост [8], Р. Акерман [9], Дж. Андріоф, М. Макінтош [10] та ін. Різні напрямки концепції СВ ЗВО розглядалися в роботах І. Іванової, Н. Ушакової [12], А. Зінченко [13], І. Кирчата, О. Шершенюк [14] і багатьох інших. СВ і сталий розвиток складають сучасний етап еволюції концепції соціальної відповідальності, що отримала своє вираження у вигляді концепції корпоративної стійкості, яку розробляли в своїх працях такі дослідники, як О. Кузьмін, О. Пирог, Л. Чернобай, С. Романиши, Н. Вацик [15], Т. Калінеску, Г. Ліхоносова, В. Альошкін [16]. Тобто, існує велика кількість публікацій, автори яких внесли серйозний внесок у становлення і розвиток концепції соціальної відповідальності ЗВО. Але проблема взаємозв'язку даної концепції сталого розвитку організації з концепцією соціальної відповідальності ЗВО досліджена недостатньо.

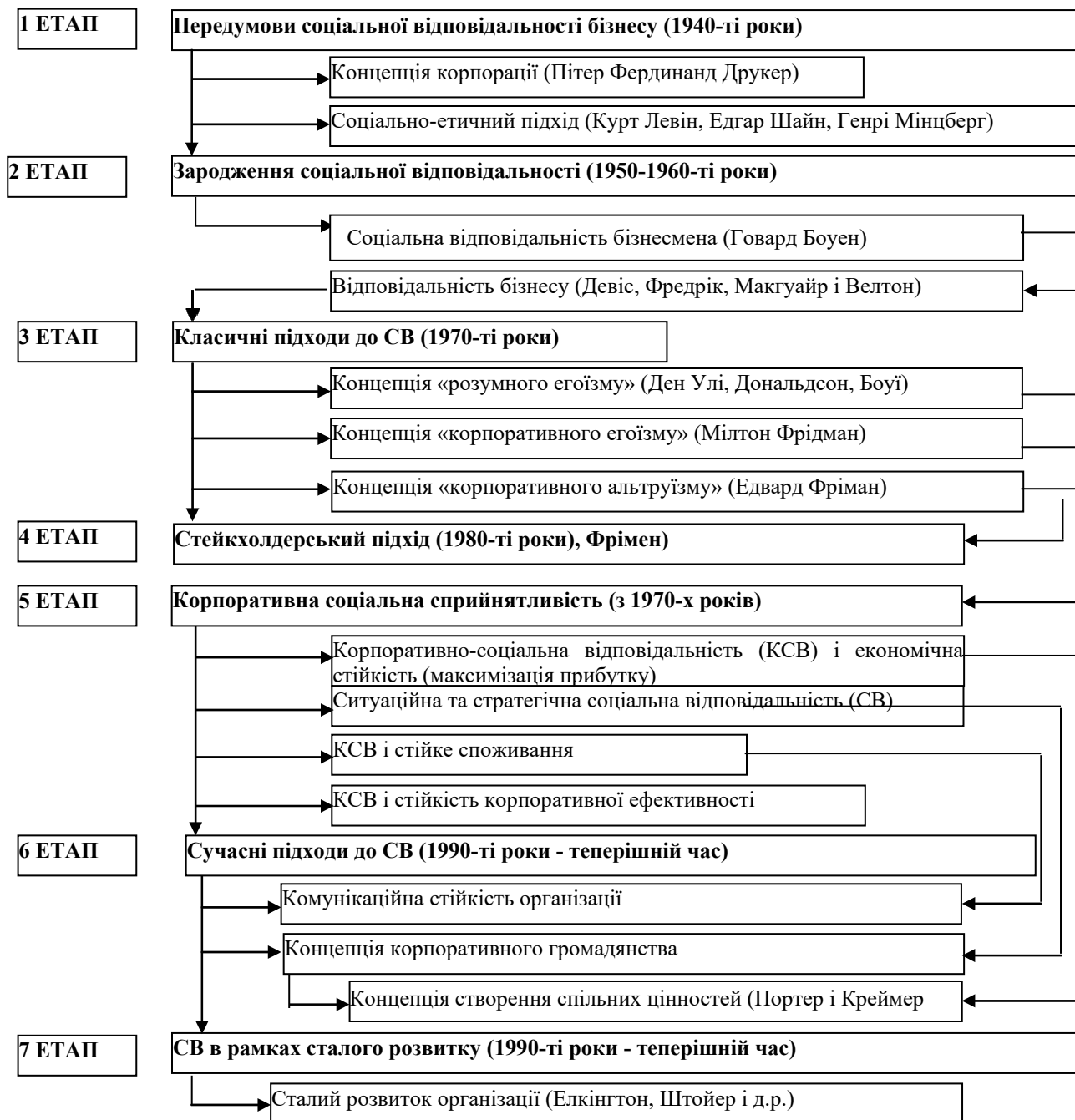
Метою даного дослідження було здійснити теоретичну інтерпретацію варіативності формування соціальної відповідальності закладів вищої освіти.

Результати дослідження. Теоретична інтерпретація варіативності формування соціальної відповідальності закладів вищої освіти базується на основних засадах еволюції соціальної відповідальності сталого розвитку суспільства. Роль соціальної відповідальності (СВ) у сталому розвитку отримувала все більшого значення в процесі еволюції концепції СВ, що пройшла тривалий період. Пропонований нами підхід до розуміння розвитку поглядів на СВ дозволяє розділити еволюцію концепції на сім етапів (рис. 1).

До виділених нами етапів відносяться наступні: етап формування передумов, зародження СВ, класичних концепцій і стейкхолдерських підходу, корпоративно-соціальної відповідальності (КСВ), сучасних концепцій соціальної відповідальності всіх видів діяльності в рамках сталого розвитку. У період до зародження концепції СВ ідея відповідальності знайшла своє вираження в двох підходах П. Друкера [1] та соціально-етичного підходу Е. Шайна [2] і Г. Минцберга [3]. Прихильники даного підходу вважають, що організації повинні нести добровільні зобов'язання перед суспільством і направляти частину своїх коштів на його вдосконалення.

Соціальна відповідальність бізнесмена (СВБ) ввів Г. Боуен [4, С. 6]. На даному етапі СВ носила персоніфікований характер і представляла суб'єкта-підприємця (фізичну особу), який сприймається окремо від підприємства і виключно як особистість. Наступним етапом еволюції поглядів на роль СВ став перегляд концепції К. Девісом [5], С. Велтон [6]. Другим важливою зміною було те, що проблема СВ стала розглядатися в стратегічному контексті, а СВ – як «усвідомлення фірмою проблем, що виходять за межі вузьких економічних,

технічних і правових вимог, і реакції на ці проблеми для досягнення суспільної вигоди, поряд з традиційними економічними вигодами, до яких прагне фірма» [6].

Джерело: складено на основі: [1–9].

Рис. 1. Етапи розвитку соціальної відповідальності

«Корпоративний егоїзм» (відомий також як «ліберальний», або «неокласичний», підхід до СВ) став відповіддю на протиріччя, що виникли в процесі формування фундаментальних основ СВ. Ідеї Т. Левітта отримали розвиток в книзі нобелівського лауреата М. Фрідмана «Капіталізм і свобода» (1962) [7], на думку якого, вартість акцій – це основний показник, максимізація якого повинна являти собою одну з основних цілей менеджменту.

«Розумний егоїзм» Т. Доналдсона і Н. Боуї ввели поняття соціальної угоди між бізнесом і суспільством. Відповідно до їхніх поглядів, корпорації повинні ставати прибутковими, поважаючи при цьому певні моральні підвалини конкретного суспільства і дотримуючись прав людини. В результаті даний напрямок нерідко називають «концепцією розумного егоїзму» (enlightened self-interest concept), в якій соціальне інвестування вважається одним з факторів забезпечення корпоративної стійкості.

Підхід «корпоративного альтруїзму» став відповіддю Комітету з економічного розвитку США (Committee for Economic Development – CED) на роботи М. Фрідмана, що викликали істотний резонанс в науковому середовищі. Л. Престон і Дж. Пост в своїй роботі «Менеджмент і державна політика: принципи відповідальності перед суспільством» розглядали роль бізнесу, держави і суспільства [8]. В даному контексті під «добробутом стейкхолдерів» розуміється «потенціал компанії для створення довгострокових конкурентних переваг» і формування сталого розвитку бізнес-організації.

Теорія корпоративної соціальної сприйнятливості (і діяльності) ознаменувала собою перехід від нормативного підходу до СВ до позитивного, формулюються вихідні базові принципи соціально відповідальної діяльності організації. Фактично, це перехід від теорії СВ до практики, основним напрямком якої надалі повинно було стати сталий розвиток бізнес-організації. Корпоративна соціальна сприйнятливість (КСВ; corporate social responsiveness) визначалася як здатність компанії розуміти громадський вплив і реагувати на потреби зацікавлених сторін. По суті, це здатність компанії реагувати на стейкхолдерські запити: сприймати появу в суспільстві нових тенденцій, визначати актуальні проблеми, виявляти очікування власних зацікавлених сторін і враховувати їх відповідним чином. Одним із принципових змін стало формування двосторонньої моделі стейкхолдерських відносин. Основною роботою в цій області з'явилася стаття Р. Акермана «Як компанії реагують на соціальний запит», в якій розглядалася КСВ-практика оперативного вирішення стейкхолдерських запитів [9] з метою перешкоджання їх акумуляції до тих пір, поки компанія остаточно не втратить можливість виконувати свою пряму задачу постачальника товарів і послуг, повністю втративши стійкість.

В рамках дослідження Всесвітньої ради підприємців зі сталого розвитку (World Business Council for Sustainable Development) визначено КСВ як зобов'язання бізнесу функціонувати етично і вносити вклад в економічну складову сталого розвитку (sustainable economic development), покращуючи якість життя своїх співробітників та їх сімей, а також місцевої громади та суспільства в цілому.

Корпоративне громадянство. У 1990-ті роки почав формуватися інтегрований підхід, в рамках якого, як відзначали дослідники Дж. Андріоф і М. Макінтош [10], КСВ сприймалася з позиції корпоративного громадянства, що включає не тільки юридично певні права та обов'язки, а й додаткові обов'язки, що виходять за межі фірми і існуючі в трьох (економічному, соціальному та екологічному) вимірах. Такий підхід до розуміння КСВ отримав назву соціально значущих напрямків діяльності (socially anchored competences), головне достоїнство якого полягає в ліквідації протиріч між інтересами компанії та суспільства.

Тобто, існує певне різноманіття поглядів на роль СВ в сталому розвитку бізнес-організації. В Україні активна стадія дослідницької діяльності в цьому напрямку настала після прийняття міжнародного стандарту ISO 26000 «Системи управління соціальною відповідальністю» в 2009 році [11]. На сьогоднішній день дана концепція є найбільш значущою з точки зору практичного застосування, стратегічного планування та корпоративної нефінансової звітності. Напрямок відрізняється складністю інтерпретацій і тісним зв'язком понять «сталий розвиток організації» і «сталий розвиток». СВ організацій

невиробничої сфери діяльності, у тому числі надання послуг вищої освіти, розглядається більшістю дослідників як досягнення стратегічних переваг, основним з яких, безсумнівно, є конкурентоспроможність освітніх послуг як основа виживання організації. Досягнення конкурентоспроможності неможливо без наявності переваг, які полягають в сприятливих умовах ведення діяльності у сфері вищої освіти, яким не загрожують зміни і виклики сьогодення – тобто вони є стійкими. Одним із способів досягнення сприятливих умов ведення діяльності у сфері вищої освіти є соціальна діяльність організації, спрямована на задоволення стейкхолдерських запитів зовнішнього і внутрішнього середовища. Соціальна відповідальність, яка виступає як фактор сталого розвитку організації, сприяє також сталому розвитку суспільства на регіональному або глобальному рівнях.

Висновки та пропозиції. В процесі еволюції поглядів на роль соціальної відповідальності організації нами було виділено ряд етапів: виникнення передумов соціальної відповідальності; зародження концепції СО; формування класичних підходів СО; розвиток стейкхолдерського підходу; проведення наукових дискусій про природу корпоративної соціальної прийнятливості; виникнення сучасних концепцій СО в рамках сталого розвитку. З упевненістю можна сказати, що процес формування концепції не завершений і знаходиться на етапі розвитку, на якому актуальні питання корпоративного громадянства, проблеми створення спільних цінностей, стратегічний підхід до СО і концепція корпоративної стійкості. Розвиток концепції соціальної відповідальності ставить перед нами нове питання, пов'язаний з інституціалізацією даного напрямку в суспільстві. Розвиток і закріплення соціальної відповідальності як соціально економічного інституту носить принциповий характер як для його подальшого поширення, так і для переходу до нової парадигми економічного мислення. Представники сучасних видів діяльності сприймаються як «агенти змін», чия діяльність, в кінцевому рахунку, і визначає те, яким буде суспільство: справедливим, соціально рівним, перспективним в плані свого подальшого розвитку.

References

Література

1. Drucker, P. F. (1942). <i>The Future of Industrial Man, a Conservative Approach</i>. New York: The John Day Co. 298 pp. 2. Schein, E. H. (1988). <i>Organizational Psychology</i>. N. J.: Prentice-Hall. 274 p. 3. Mintzberg, G., Alstrend, B., Lempel, Dzh. (2001). <i>Shkoly strategii: strategicheskoe safari: ekskursionna po debriam strategii menedzhmenta</i> [Schools of Strategy: Strategic Safari: A Tour of the Wilds of Management Strategies]. Translation from English. ed. Yu.N. Kapturevsky. St. Petersburg: Piter. 331 p. [in Russian]. 4. Bowen, H. (1953). <i>Social responsibility of the businessman</i>. New York: Harper and Row. 276 p. 5. Davis, K. (1960). Can business afford to ignore social responsibilities? <i>California Management Review</i>, Vol. 2 (3), P. 70–76. 6. Walton, C. (1967). <i>Corporate Social Responsibilities</i>. Belmont, CA: Wadsworth. 177 p.	1. Drucker P. F. <i>The Future of Industrial Man, a Conservative Approach</i>. New York: The John Day Co, 1942. 298 pp. 2. Schein E. H. <i>Organizational Psychology</i>. N. J.: Prentice-Hall, 1988. 274 p. 3. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. <i>Школы стратегий: стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента</i>. Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 2001. 331 с. 4. Bowen H. <i>Social responsibility of the businessman</i>. New York: Harper and Row, 1953. 276 p. 5. Davis K. Can business afford to ignore social responsibilities? <i>California Management Review</i>. 1960. Vol. 2 (3). P. 70–76. 6. Walton C. <i>Corporate Social Responsibilities</i>. Belmont, CA: Wadsworth, 1967. 177 p.

7. Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press. 202 pp.
8. Preston, L., Post, J. (1975). *Private management and public policy: the principal of public responsibility*. Englewood Cliffs (NJ): Prentig Hall. 157 p.
9. Ackerman, R. W. (1973). How companies respond to social demands. *Harvard Business Review*, No. 51 (4), P. 88–98.
10. Andriof, J., McIntosh, M. (eds.) (2001). *Perspectives on corporate citizenship*. Sheffield: Greenleaf. 332 p.
11. ISO 26000 Systemy upravlinnia sotsialnoiu vidpovidalnistiu. Vymohy [Social responsibility management systems. Requirements]. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=74407 [in Ukrainian].
12. Ivanova, I. V. Ushakova, N. M. (2011). Proaktyvna pozytsiia osvity v realizatsii sotsialnoi vidpovidalnosti [Proactive position of education in the implementation of social responsibility]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK": zb. nauk. Prats = Scientific notes of the University "KROK"*. Kyiv: University of Economics and Law "KROK". P. 134–141 [in Ukrainian].
13. Zinchenko, A. H. (2010). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist 2005–2010: stan ta perspektyvy rozvytku [Corporate social responsibility 2005–2010: state and prospects of development]. Kyiv. 56 p. [in Ukrainian].
14. Kyrchata, I. M., Shershenuk, O. M. (2020). Zabezpechennia konkurento spromozhnosti zakladu vyshchoi osvity v konteksti sotsialnoi vidpovidalnosti [Ensuring the competitiveness of higher education institutions in the context of social responsibility]. *Problems and prospects of entrepreneurship development: a collection of scientific works of Kharkiv National Automobile and Road University*, No. 1 (24), P. 80–90 [in Ukrainian].
15. Kuzmin, O. Ye., Pyroh, O. V., Chernobai, L. I., Romanyshyn, S. B., Vatsyk, N. O. (2016). *Sotsialna vidpovidalnist: navch. Posibnyk* [Social responsibility: educational manual]. Lviv. 328 p. [in Ukrainian].
16. Kalinesku, T. V., Likhonosova, H. S., Aloskin, V. S. (2015). *Sotsialna vidpovidalnist: pidruchnyk* [Social responsibility: a textbook]. Sievierodonetsk. 472 p. URL: https://pidruchniki.com/73476/sotsiologia/sotsialnvidpovidalnistosviti_nauki [in Ukrainian].
7. Friedman M. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 1962. 202 pp.
8. Preston L., Post J. *Private management and public policy: the principal of public responsibility*. Englewood Cliffs (NJ): Prentig Hall, 1975. 157 p.
9. Ackerman R. W. How companies respond to social demands. *Harvard Business Review*. 1973. № 51 (4). P. 88–98.
10. Andriof J., McIntosh M. (eds.) *Perspectives on corporate citizenship*. Sheffield: Greenleaf, 2001. 332 p.
11. ISO 26000 Системи управління соціальною відповідальністю. Вимоги. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=74407.
12. Іванова І. В. Ушакова Н. М. Проактивна позиція освіти в реалізації соціальної відповідальності. *Вчені записки Університету "КРОК": зб. наук. праць*. К.: Університет економіки і права "КРОК", 2011. С. 134–141.
13. Зінченко А. Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку. Київ, 2010. 56 с.
14. Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Забезпечення конкуренто спроможності закладу вищої освіти в контексті соціальної відповідальності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. № 1 (24). С. 80–90.
15. Кузьмін О. Є., Пирог О. В., Чернобай Л. І., Романишин С. Б., Вацик Н. О. Соціальна відповідальність: навч. посібник. Львів, 2016. 328 с.
16. Калінеску Т. В., Ліхоносова Г. С., Альошкін В. С. Соціальна відповідальність: підруч. Сєверодонецьк, 2015. 472 с. URL: https://pidruchniki.com/73476/sotsiologia/sotsialnvidpovidalnistosviti_nauki.